

VISUOMENĖS SVEIKATA

Lietuvos moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimo kaita 1994–2006 m. ir nauji iššūkiai*

Apolinaras Zaborskis, Nida Žemaitienė, Linas Šumskas, Vilius Grabauskas¹,
Aurelijus Veryga¹, Robertas Petkevičius²

Kauno medicinos universiteto Biomedicininio tyrimų institutas,

¹Profilaktinės medicinos katedra, ²PSO Europos biuro atstovybė Lietuvoje

Raktažodžiai: moksleiviai, paaugliai, alkoholiniai gėrimai, girtavimas, apsvaigimas, paplitimas.

Santrauka. Alkoholinių gėrimų vartojimas tarp jaunų žmonių tampa vis didesne socialine ir sveikatos problema. Straipsnyje pateikiami 1994, 1998, 2002 ir 2006 m. tarptautinio Pasaulinės sveikatos organizacijos koordinuojamo moksleivių gyvenimo ir sveikatos tyrimo (HBSC), vykdomo daugelyje Europos šalių, tarp jų ir Lietuvoje, rezultatai.

Tyrimo tikslas. Įvertinti 11–15 metų paauglių, Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių, alkoholinių gėrimų vartojimo ypatybes bei pokyčius 1994–2006 m.

Tyrimo medžiaga ir metodai. Į anketinio tyrimo, skirto 11, 13 ir 15 metų Lietuvos moksleiviams, klausimus 1994 m. atsakė 5428, 1998 m. – 4513, 2002 m. – 5645, 2006 m. – 5632 respondentai, atrinkti atsitiktinės atrankos būdu. Anonimines anketas moksleiviai pildė pamokų metu. Moksleivių buvo klausama apie gyvenimo įpročius, tarp jų ir apie alkoholinių gėrimų vartojimą bei apsvaigimą nuo jų.

Rezultatai. Moksleivių, kurie alkoholiniais gėrimais svaiginosi du ir daugiau kartų, skaičius 1994–2006 m. išaugo 2,5 karto (nuo 9,8 iki 25,6 proc.). Ypač sparčiai didėjo penkiolikmečių mergaičių, mėgstančių svaigintis alkoholiniais gėrimais, skaičius, kuris 2006 m. beveik pasiekė bendraamžių berniukų, kurie svaiginasi alkoholiu, procentą (berniukų – 56,8 proc., mergaičių – 50,3 proc.; $p=0,006$). 2006 m. alkoholiu svaiginosi vidutiniškai dvejais metais jaunesni moksleiviai nei 1994 m. Palyginus 37 šalių, dalyvaujančių tarptautiniame HBSC tyrime, duomenis, paaiškėjo, kad svaiginimosi alkoholiu paplitimas tarp Lietuvos moksleivių yra vienas didžiausių: berniukų – 29,0 proc., mergaičių – 22,1 proc. Sugrupavus šalis pagal rodiklio didėjimą, Lietuvos moksleiviai užėmė 36 (priešpaskutinę) vietą. Teigiama, kad apgirtusių paauglių skaičiaus augimą sąlygoja išplitęs silpnųjų alkoholinių gėrimų vartojimas. Tarp penkiolikmečių alkoholinius kokteilius reguliariai (bent kartą per savaitę) gėrė 15,3 proc. berniukų ir 17,5 proc. mergaičių ($p=0,216$), alų gėrė 16,9 proc. berniukų ir 5,6 proc. mergaičių ($p<0,001$).

Išvados. Išgėrinėjimas ir svaiginimasis alkoholiu tarp Lietuvos moksleivių 1994–2006 m. žymiai išplito ir vis dažniau alkoholinius gėrimus vartoja jaunesni moksleiviai. Pastaraisiais metais Lietuvos moksleiviai, palyginus su kitų šalių bendraamžiais, yra tarp dažniausiai piktnaudžiaujančių alkoholiniais gėrimais.

Įvadas

Daugelio studijų duomenimis, alkoholinių gėrimų vartojimas kelia didelę grėsmę jaunų žmonių sveikatai ir gerovei (1, 2). Todėl šios problemos pirmojo sprendimo būtinybė sulaukė visuotinio pripažinimo ne tik Europos Sąjungos (ES) šalyse, bet ir visame pasaulyje (3–5).

Pasaulinės sveikatos organizacija (PSO) ir Europos Bendrijų Komisija kelis pastaruosius dešimtmečius daug dėmesio skyrė vaikų ir jaunimo piktnaudžiavimo alkoholiniais gėrimais stabdymui ir kontrolei (5, 6). PSO Alkoholio chartija (1995) reikalauja, kad visi vaikai ir paaugliai turi teisę augti aplinkoje, kurioje nebūtų vartojami alkoholiniai gėrimai ir nebūtų ska-

Adresas susirašinėti: A. Zaborskis, KMU Biomedicininio tyrimų institutas, Eivenių 4, 50009 Kaunas
El. paštas: socped@kmu.lt

* The full-length article in English can be found at <http://medicina.kmu.lt>

tinama juos vartoti (7). PSO strateginės veiklos dokumento „Sveikata-21“ dvyliktasis siekinys, raginantis „mažinti alkoholinių gėrimų, narkotikų ir tabako žalą“ įpareigoja pasaulio šalių bendruomenes skirti visas pastangas, kad būtų sumažintas alkoholinių gėrimų vartojimas iki šešių litrų vienam gyventojui per metus ir kad asmenys iki 15 metų jo visiškai nevartotų (8). Panašūs kilnūs tikslai iškelti ir Lietuvos sveikatos programoje (9).

Pereinamasis laikotarpis į rinkos ekonomiką, vykstant žiniasklaidos ir prekybos globalizacijai, turi vis didesnę reikšmę Centrinės ir Rytų Europos šalių jaunų žmonių gyvenimo sampratai, elgesiui ir pasirinkimams (10–12). Šiam laikmečiui būdingų pokyčių neišvengė ir Lietuvos jaunimas. Nors akivaizdžios informacijos apie alkoholinių gėrimų keliamą žalą žmonių sveikatai iš šalies ūkiui nestinga, vis labiau akivaizdu, kad alkoholinių gėrimų vartojimas tarp jaunų Lietuvos žmonių nuolat auga. Lietuvos sveikatos informacijos centro duomenimis, per penkerių metų laikotarpį, t. y. nuo 2001 iki 2006 m., mokyklinio amžiaus vaikų, gydytų nuo toksinio alkoholio poveikio, skaičius išaugo beveik 10 kartų – nuo 69 iki 538 atvejų (13). Lietuvos gyventojų sveikatos tyrimo (2005) duomenimis, pagrindinės vaikų ir paauglių vartojamos alkoholinių gėrimų rūšys yra alus, sidras ir alkoholiniai kokteiliai (14). Statistikos departamento duomenimis, šių alkoholinių gėrimų pardavimas stabiliai didėja (15). Todėl vaikų ir paauglių alkoholinių gėrimų vartojimo problema pastaraisiais metais susilaukia vis didesnio visuomenės dėmesio, Vyriausybei ir politikams pateikiama vis daugiau reikalavimų imtis konkrečių ir pagrįstų veiksmų šiai problemai spręsti. Natūralu, kad tokie poslinkiai kelia alkoholinių gėrimų gamintojų pasipriešinimą. Diskusijose dėl alkoholio kontrolės ir vartojimo prevencijos priemonių daug prieštaraimų, manipuluojama prieštaringais ir ne visada pakankamai mokslo pagrįstais duomenimis.

Lietuvoje alkoholinių gėrimų vartojimas tarp paauglių pradėtas sistemingai stebėti nuo 1994 m., kai Kauno medicinos universitetas įsitraukė į PSO koordinuojamą tarptautinį mokyklinio amžiaus vaikų gyvenimo ir sveikatos tyrimą (angl. *Health Behaviour in School-Aged Children – HBSC*) (16, 17). Jau atliktų moksleivių apklausų rezultatai parodė alkoholinių gėrimų vartojimo pokyčius ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Europoje, stebimus panaikinant sienas tarp ES šalių (18).

Šio straipsnio tikslas – įvertinti 11–15 metų paauglių, Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių, alkoholinių gėrimų vartojimo ypatybes bei pokyčius 1994–2006 m.

Tirtųjų kontingentas ir tyrimo metodai **Tirtieji asmenys ir tyrimų procedūros**

Tyrimas pagrįstas PSO koordinuojamos moksleivių sveikatos ir gyvenimo studijos HBSC duomenimis. Šis moksleivių sveikatos ir gyvenimo tyrimas vykdomas kas ketverius metus daugelio Europos šalių, JAV, Kanados ir Izraelio mokyklose. Lietuvoje pagal šią programą atliktos keturios moksleivių apklausos: 1994, 1998, 2002 ir 2006 metais. Jose dalyvavo 11, 13 ir 15 metų moksleiviai. Jų imtys sudarytos atsitiktinės grupinės atrankos būdu, atrankos vienetas (klasteris) buvo klasė. Atrinktieji atstovavo Lietuvos moksleivius pagal lytį, amžių, tautybę ir gyvenamąją vietą. Kiekvienoje amžiaus grupėje privalėjo būti atrinkta ne mažiau kaip 1500 tiriamųjų. Lietuvoje kiekvienai apklausai iš viso atrinkta apie 300 penktųjų, septintųjų ir devintųjų klasių iš 100 bendrojo lavinimo mokyklų.

Vykdamas moksleivių apklausas, griežtai laikytasi tarptautinių tyrimo protokolų (19, 20) reikalavimų bei Kauno medicinos universiteto Etikos komiteto nuorodų, pagrįstų Helsinkio deklaracija.

Moksleivių apklausos vyko klasėse ir joms vadovavo tyrimui pasirenge klasių auklėtojai. Jos vyko kovo ir balandžio mėnesiais. Kiekvienos apklausos atsako dažnis – ne mažiau kaip 90 proc. Surinkus duomenis, jie buvo siunčiami į tarptautinį duomenų banką (Bergeno universitetas, Norvegija), kur patikrinta duomenų kokybė ir tolesnei analizei atrinkti tie atvejai, kurie atitiko reikalavimus.

Šiame straipsnyje pateikiami 21218 (1994 m. – 5428, 1998 m. – 4513, 2002 m. – 5645 ir 2006 m. – 5632) moksleivių apklausos duomenys, atrinkti tarptautiniame duomenų centre. Duomenims palyginti tarp šalių naudoti tarptautinės duomenų bazės duomenys, atspindintys svaiginimosi alkoholiniais gėrimais paplitimą tarp 37 HBSC tyrime dalyvaujančių šalių (34 Europos šalių, JAV, Kanados ir Izraelio) mokyklinio amžiaus vaikų.

Anketa ir analizuojami kintamieji

Moksleivių apklausoms naudota anoniminė anketa, kurią parengė HBSC tyrėjai (18–20). Originalus angliškas variantas buvo išverstas į lietuvių kalbą, patikrintas bandomuoju tyrimu ir palygintas su originalu nepriklausomiems vertėjams išvertus vėl į anglų kalbą.

Apie paauglių alkoholinių gėrimų vartojimą buvo sprendžiama iš atsakymų į du klausimus:

1. *Ar dažnai dabartiniu metu geri tokius alkoholinius gėrimus: a) alų; b) vyną; c) degtinę, brendį, viskį, trauktinę ar kt.; d) šampaną arba putojantį vyną; e) alkoholinius kokteilius („alkopopsus“, pvz., „Sidrą“, „Mix“, „Fizz“, ką tik paruoštus koktei-*

lius su alkoholiniais gėrimais)? (Šampano ir alkoholinių kokteilių grupės į apklausos anketą buvo įtrauktos tik į 2006 m. vykdytą tyrimą.) Kiekvienai gėrimų rūšiai buvo pateikti šie atsakymai: kiekvieną dieną, kiekvieną savaitę, kiekvieną mėnesį, retai, niekada. Atlikus duomenų analizę, išskirta reguliariai vartojančių alkoholinius gėrimus grupė tiriamųjų, kurie prisipažino „kiekvieną dieną“ arba „kiekvieną savaitę“ gėrę (nors ir truputį) kokių nors alkoholinių gėrimų, įskaitant alų bei alkoholinius kokteilius.

2. *Ar kada nors buvai išgėręs tiek alkoholinių gėrimų, kad pasijustum tikrai apsvaigęs?* Galimi atsakymai: niekada, vieną kartą, 2–3 kartus, 4–10 kartų, daugiau kaip 10 kartų. Remiantis atsakymais į šį klausimą, sudaryta tiriamųjų grupė, pažymėjusi, kad teko būti apsvaigus nuo alkoholio 2–3 arba daugiau kartų. Šios grupės imtis atspindėjo girtumo paplitimą.

Alkoholinių gėrimų vartojimas buvo analizuojamas atsižvelgiant į metus kada atliktas tyrimas, tirtųjų lytį, amžių (11, 13 ir 15 metų) bei gyvenamąją vietą: gyvena mieste (dideliame mieste arba rajono centre), gyvena kaime (mažame miestelyje arba kaime).

Statistinė analizė

Rezultatams apdoroti buvo naudojamas programinis statistinių duomenų analizės paketas „SPSS“ (11.5

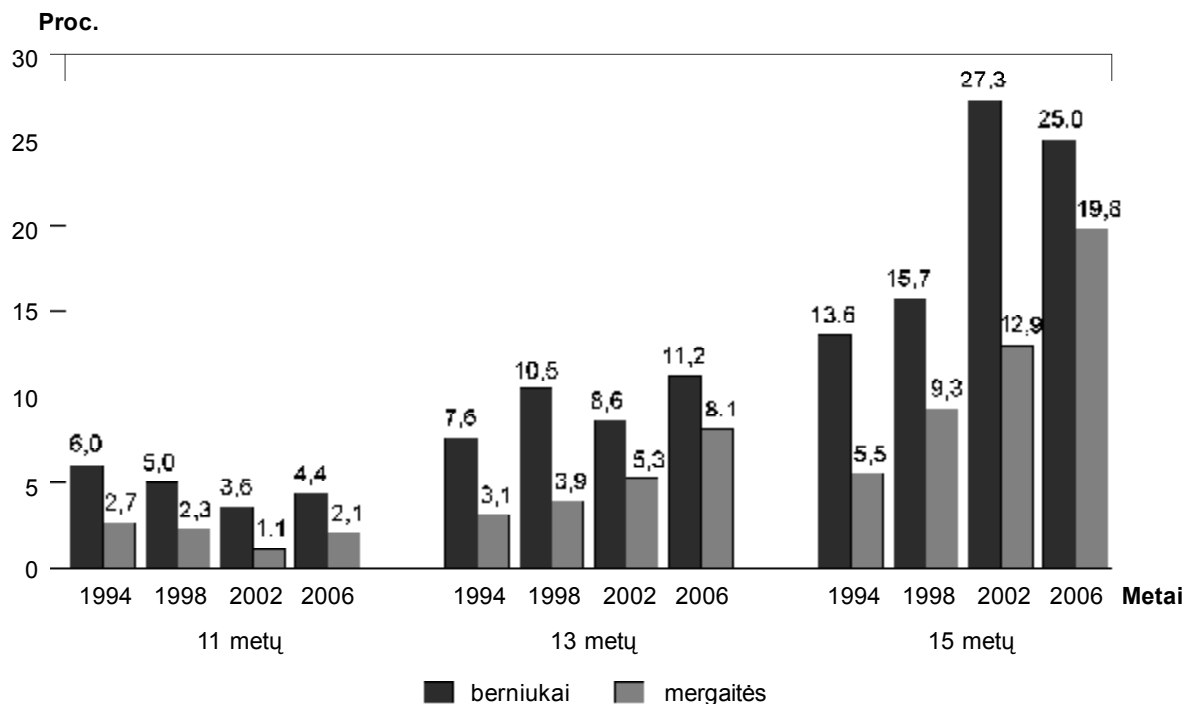
versija). Alkoholinių gėrimų vartojimo paplitimo rodikliai tarp įvairių tiriamųjų grupių lyginti taikant statistinių hipotezių tikrinimo Z ir χ^2 testus, pasirenkamus pagal duomenų pobūdį. Duomenų skirtumas statistiškai reikšmingas, kai $p \leq 0,05$. Lyginant tarptautinius duomenis, pateikiami apibendrinti 11–15 metų moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimo rodikliai, standartizuoti pagal amžių tiesioginiu metodu (laikyta, kad 11, 13 ir 15 metų paauglių skaičius populiacijoje yra vienodas).

Rezultatai

Alkoholinių gėrimų vartojimo dažnis

Domėjomės, ar dažnai paaugliai geria įvairius alkoholinius gėrimus, ar daug yra tokių paauglių, kurie geria alų bei alkoholinius kokteilius reguliariai („kiekvieną dieną“ arba „kiekvieną savaitę“). Tokių asmenų procento pokytis 1994–2006 m., atsižvelgiant į tiriamųjų lytį bei amžių, pateikiamas 1 pav.

Reguliariai vartojančių alkoholinius gėrimus vienuolikmečių skaičius nedidelis ir jo pokyčiai tiriamuoju laikotarpiu nežymūs. Didesnį rodiklio pakylčių nustatyta tarp 13 metų paauglių: tarp berniukų jis padidėjo nuo 7,6 iki 11,2 proc. ($p=0,010$), tarp mergaičių – nuo 3,1 iki 8,1 proc. ($p \leq 0,001$). Tiriamuoju laikotarpiu reguliariai vartojančių alkoholinius gėrimus procentas ypač sparčiai augo tarp penkiolikmečių. 1994 m. šis rodiklis buvo 13,6 proc. tarp berniukų

1 pav. Reguliariai vartojančių alkoholinius gėrimus 11, 13 ir 15 metų mergaičių ir berniukų skaičiaus (proc.) pokytis 1994–2006 m.

ir 5,5 proc. tarp mergaičių. Tarp berniukų 2002 m. šis rodiklis jau buvo du kartus didesnis (27,3 proc.) nei tyrimo pradžioje, bet 2006 m. nežymiai ($p=0,300$) sumažėjo iki 25,0 proc. Tuo tarpu reguliariai išgėrinėjančių mergaičių procentas tolygiai augo per visą tiriamąjį laikotarpį ir 2006 m. buvo 19,8 proc. (palyginus su 1994 m. padidėjo 3,6 karto).

Girtumo (apsvaigimo nuo alkoholio) paplitimas

Mūsų tyrimo duomenys rodo, kad girtumo reiškiniai dažni ir tarp jauno amžiaus žmonių (2 pav.). Iš mūsų tirtų moksleivių apie 20 proc. berniukų ir 10 proc. mergaičių prisipažino, jog, būdami tik 11 metų, nors kartą buvę apsvaigę nuo alkoholio. Tarp 13 metų paauglių, buvusių apsvaigusių nuo alkoholio, skaičius didesnis. Kai kuriems iš jų tai nutiko ne pirmą kartą, ir tokių atvejų paplitimas tarp abiejų lyčių paauglių sparčiai didėjo 1994–2006 m.

Dar daugiau girtavimo atvejų ir dar ryškesni šio įpročio paplitimo pokyčiai tiriamuoju laikotarpiu pastebėti tarp penkiolikmečių. Šioje amžiaus grupėje nors kartą apsvaigusių nuo alkoholio berniukų procentas padidėjo 1,5 karto – nuo 50,3 iki 77,8 proc., bet pastaraisiais metais rodiklio augimas nebuvo toks spartus kaip tyrimo pradžioje. Tarp mergaičių atitinkamas rodiklis padidėjo dukart – nuo 38,1 iki 75,5 proc. Skirtingai nei berniukams mergaičių girtavimo atvejų skaičiaus tolygus didėjimas pastebėtas per visą

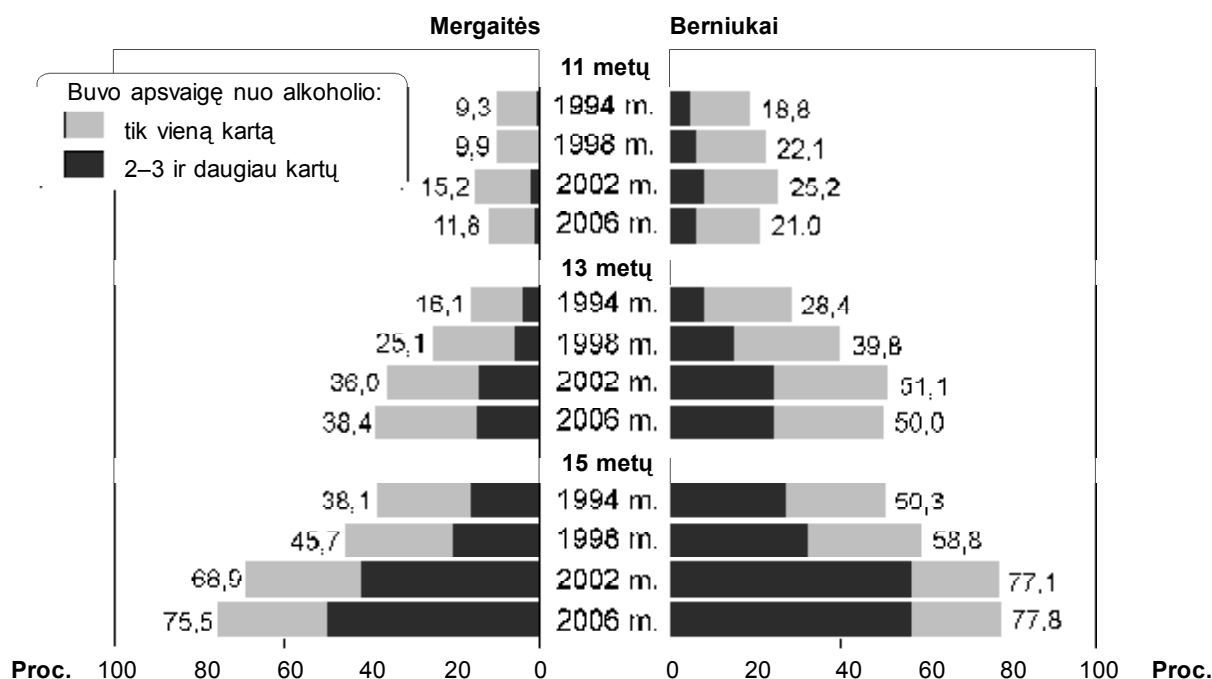
tiriamąjį laikotarpį. Tyrimo pradžioje (1994) nors kartą apsvaigusių nuo alkoholio mergaičių skaičius buvo daug mažesnis nei berniukų (atitinkamai – 38,1 ir 50,3 proc.; $p<0,001$), tačiau pastaraisiais metais (2006) šis rodiklis tarp mergaičių beveik prilygo rodikliui tarp berniukų (atitinkamai – 75,5 ir 77,8 proc.; $p=0,242$).

Iš pateiktų duomenų galima pastebėti, kad du ir daugiau kartų apsvaigusių nuo alkoholio paauglių dalis priklausomai nuo lyties, amžiaus bei metų, kada atliktas tyrimas, kito labiau nei buvusių tik vieną kartą apsvaigusių nuo alkoholio paauglių dalis. Todėl šios paauglių grupės duomenys buvo analizuojami išsamiau.

Pirmoje lentelėje pateikiami duomenys apie pasikartojantį girtavimą tarp tirtų moksleivių priklausomai nuo jų demografinio suskirstymo.

Moksleivių, apsvaigusių nuo alkoholio 2–3 ir daugiau kartų, skaičius 1994–2006 m. padidėjo 2,5 karto (nuo 9,8 iki 25,6 proc.). Šis rodiklis per visą tiriamųjų laikotarpį nepaliaujamai didėjo tarp mergaičių (nuo 19,6 iki 22,3 proc.; $p<0,001$), o tarp berniukų didėjo iki 2002 m. (nuo 13,3 iki 30,1 proc.), bet per pastaruosius ketverius metus nekito. Ypač sparčiai augo skaičius penkiolikmečių mergaičių, mėgstančių svai gintis alkoholiu. Nuo 1994 iki 2006 m. šios grupės mergaičių procentas padidėjo tris kartus (nuo 16,5 iki 50,3 proc.) ir pastaraisiais metais šis rodiklis beveik pasiekė bendraamžių berniukų analogišką procentą.

Lyginant mieste ir kaime gyvenančių moksleivių

2 pav. 11, 13 ir 15 metų mergaičių ir berniukų, kurie vieną ir du ar daugiau kartų buvo apsvaigę nuo alkoholio, skaičiaus (proc.) kitimas 1994–2006 m.

1 lentelė. Moksleivių, kurie du ir daugiau kartų svaiginosi alkoholiu, skaičius 1994–2006 m. priklausomai nuo lyties, amžiaus ir gyvenamosios vietos

Charakteristika	1994 m. (N=5428)		1998 m. (N=4513)		2002 m. (N=5645)		2006 m. (N=5632)	
	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.	sk.	proc.
Visi tiriamieji	525	9,8	576	12,8	1406	25,0	1438	25,6
	$\chi^2=701$; lls=3; $p<0,001$							
Berniukai	316	13,3	363	16,9	867	30,1	831	28,8
Mergaitės	209	7,1***	213	9,0***	539	19,6***	607	22,3**
	$\chi^2=21,5$; lls=3; $p<0,001^{\#}$							
Berniukai:								
11 metų	37	4,9	48	6,2	76	8,0	56	5,9
13 metų	66	7,8	110	15,0	234	24,6	245	24,3
15 metų	213	27,3	205	32,3	557	56,7	530	56,8
	$\chi^2=24,7$; lls=6; $p<0,001^{\#}$							
Mergaitės:								
11 metų	11	1,1	5	0,6	19	2,1	12	1,3
13 metų	39	3,9	46	6,0	132	14,4	132	14,8
15 metų	159	16,5	162	20,4	388	42,2	463	50,3
	$\chi^2=11,0$; lls=6; $p=0,089^{\#}$							
Berniukai:								
gyvena mieste	163	11,6	189	17,8	404	32,8	376	29,0
gyvena kaime	153	15,7**	174	16,1	463	28,1**	454	28,7
	$\chi^2=6,93$; lls=3; $p=0,074^{\#}$							
Mergaitės:								
gyvena mieste	125	7,1	104	8,8	243	20,9	311	24,4
gyvena kaime	83	7,0	109	9,3	296	18,7	296	20,6*
	$\chi^2=14,70$; lls=3; $p=0,002^{\#}$							

[#]chi kvadrato (χ^2) testas palyginus respondentų skaičių pagal tyrimo metus.

* $p\leq 0,05$, ** $p\leq 0,01$, *** $p\leq 0,001$ lyginant berniukus ir mergaites arba miesto ir kaimo mokyklų moksleivius, Z testas.

svaiginimasi alkoholiu, ryškesnių skirtumų nenustatyta. Tačiau pastebėta, kad tiriamojo laikotarpio pradžioje (1994) dažniau išgėrinėjo kaimo paaugliai berniukai. Vėlesniais etapais šis santykis kito – dažniau pradėjo išgėrinėti ne tik berniukai (2002), bet ir mergaitės (2006), gyvenantys mieste.

Girtavimo pradžia

Pateikti duomenys rodo ne tik girtavimo plitimą tarp paauglių, bet tarp jaunesnio amžiaus vaikų. Remiantis stebėjimo duomenimis, įvertintas tikėtinas amžius, kai pusė (50 proc.) tiriamųjų prisipažintų, kad nors kartą buvo apsvaigę nuo alkoholio. Pasirodo, jog nuo 1994 iki 2006 m. berniukų svaiginimasis alkoholiu „pajaunėjo“ dvejais metais, mergaitės taip pat aki-vaizdžiai tapo „jaunesnės“ (2 lentelė).

Mėgstamiausi alkoholiniai gėrimai

Domėtasi, kokius alkoholinius gėrimus (alų, vyną, degtinę, šampaną, alkoholinius kokteilius) paaugliai geria dažniausiai. Vykdam 2006 m. apklausą, gėrimų grupių sąrašas buvo papildytas, todėl duomenų palyginimas tarp atskirų tyrimo etapų yra ribotas. Nepaisant šio trūkumo, akivaizdu, kad tiriamuoju laikotarpiu santykis tarp vartojamų alkoholinių gėrimų kito (3 lentelė).

Reguliariai geriančių alų berniukų ir mergaičių procentas 1994–2002 metais reikšmingai didėjo, tačiau pastaraisiais metais (2002–2006) nežymiai sumažėjo. 2006 m. alkoholiniai kokteiliai buvo dažniausiai abiejų lyčių paauglių vartojama alkoholinių gėrimų rūšis: 9,0 proc. berniukų ir 8,9 proc. mergaičių prisipažino reguliariai (nors kartą per savaitę) geria

2 lentelė. Tikėtinas tiriamųjų amžius, kai pusė jų prisipažintų, jog nors kartą buvo apsvaigę nuo alkoholio

Tiriamieji	Tiriamųjų amžius (metais), kai pusė jų prisipažintų, kad nors kartą buvo apsvaigę nuo alkoholio			
	1994 m.	1998 m.	2002 m.	2006 m.
Berniukai	14,97	14,07	12,96	13,00
Mergaitės	Vyresnės nei 15 metų*	Vyresnės nei 15 metų*	13,85	13,62

* Tiksliai neivertinta, nes 15 metų mergaičių, prisipažinusių, jog nors kartą buvo apsvaigusios nuo alkoholio, buvo mažiau kaip 50 proc.

3 lentelė. 11–15 metų berniukų ir mergaičių, kurie reguliariai geria alų, vyną, spirituotus ir alkoholinius kokteilius, procentas 1994, 1998, 2002 ir 2006 m.

Alkoholinių gėrimų rūšis	Berniukai				Mergaitės			
	1994 m.	1998 m.	2002 m.	2006 m.	1994 m.	1998 m.	2002 m.	2006 m.
Alus	8,9	10,2	12,7*	7,9	3,4	4,6	5,4*	2,5
Vynas	0,6	1,6	2,0	3,0	0,6	1,3	1,7	1,6
Spirituoti gėrimai	1,4	0,9	2,4	3,7	0,6	0,1	0,7	1,5
Alkoholiniai kokteiliai	–	–	–	9,0	–	–	–	8,9

* Statistiškai reikšmingas ($p \leq 0,05$) skirtumas tarp 1994 ir 2002 m. duomenų.

šios rūšies alkoholinius gėrimus. Taigi, apytikriai 17 proc. berniukų ir 11 proc. mergaičių gali būti laikomi reguliariais alaus ir alkoholinių kokteilių, t. y. „silpnų“ alkoholinių gėrimų vartotojais.

Alkoholinių gėrimų, kuriuos vartoja paaugliai, rūšys analizuotos tarp penkiolikmečių, nes jų girtavimas jau yra dažnas (3 pav.). Patys populiariausi alkoholiniai gėrimai, kuriuos vartojo penkiolikmečiai, buvo alkoholiniai kokteiliai, kuriuos vartojo 15,3 proc. berniukų ir 17,5 proc. mergaičių ($p=0,216$). Antroje vietoje buvo alus, kurį daug dažniau gėrė berniukai (16,9 proc.) nei mergaitės (5,6 proc.; $p<0,001$). Kitus alkoholinius gėrimus prisipažino reguliariai vartojantys 7,2 proc. berniukų ir 3,7 proc. mergaičių ($p=0,001$).

Tarptautinis palyginimas

Taikydami vienodus girtavimo vertinimo rodiklius, palyginome Lietuvoje ir kitose HBSC šalyse, dalyvavusiose 2005–2006 m. tyrime, moksleivių apklausos duomenis (4 pav.). Trijų amžiaus grupių duomenys buvo apibendrinti tiesioginės standartizacijos pagal amžių metodu.

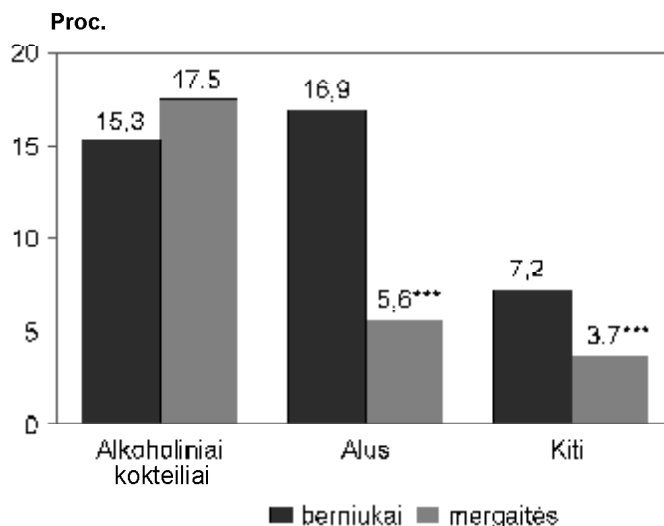
Visose šalyse buvusių du ir daugiau kartų apsvaigusiu nuo alkoholio mergaičių procentas buvo mažesnis nei berniukų ir kito nuo 4,8 proc. (Izraelyje)

iki 24,0 proc. (JK). Berniukų grupėje šis rodiklis buvo mažiausias JAV (8,9 proc.), o didžiausias – Estijoje (29,3 proc.). Palyginus Lietuvos ir kitų šalių analogiškus duomenis, paaiškėjo, kad nevienkartinio svaiginimosi alkoholiu paplitimas tarp mūsų šalies moksleivių yra vienas didžiausių (tarp berniukų – 29,0 proc., tarp mergaičių – 22,1 proc.). Ir berniukai, ir mergaitės, sugrupavus šalis pagal rodiklio didėjimą, užėmė 36 (priešpaskutinę) vietą. Už lietuvičius dažniau alkoholiu svaiginosi tik Estijos berniukai bei JK mergaitės.

Rezultatų aptarimas

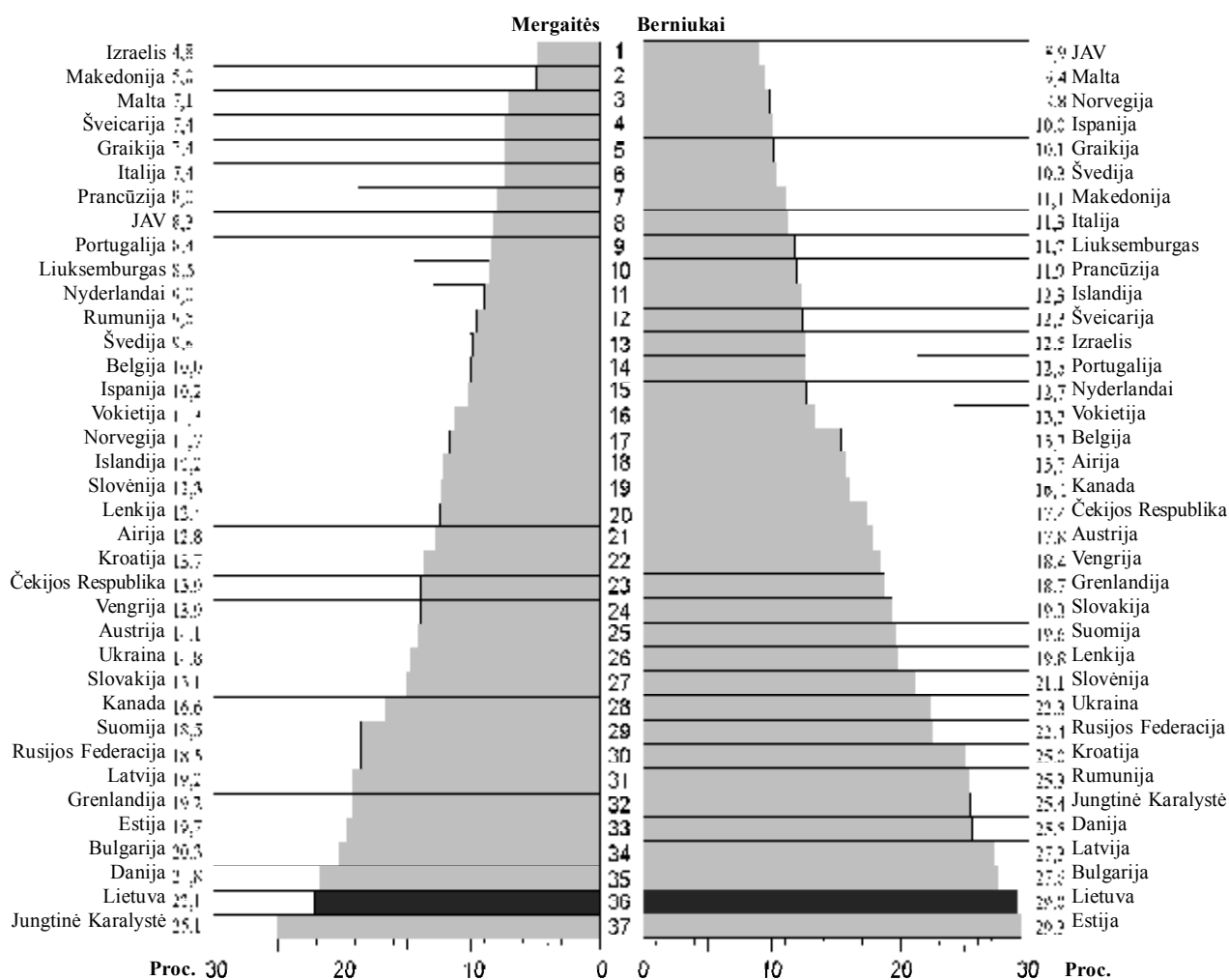
Tyrimas parodė, kad 1994–2006 m. 11–15 metų vaikų alkoholinių gėrimų vartojimas reikšmingai padidėjo. Paaugliai nurodė ne tik dažniau vartojantys alkoholinius gėrimus, bet prisipažino, kad dažniau geria tiek, kad apsvaigtų. Nustatyta ir statistiškai reikšmingai ankstesnė alkoholinių gėrimų vartojimo pradžia. Palyginus su kitomis HBSC tyrimą atliekančiomis šalimis, galima pastebėti, kad Lietuvos vaikai patenka tarp dažniausiai alkoholinius gėrimus vartojančių bendraamžių – tiek berniukai, tiek mergaitės pagal alkoholinių gėrimų vartojimą yra priešpaskutinėje vietoje tarp 37 šalių.

Lietuvoje ir kitose Europos šalyse alkoholis daž-

3 pav. Populiariausi alkoholiniai gėrimai, kuriuos gėrė 15 metų paaugliai nors kartą per savaitę (2006)

*** $p \leq 0,001$ lyginant berniukus ir mergaites, Z testas.

4 pav. 11–15 metų moksleivių, kurie du ir daugiau kartų buvo apsvaigę nuo alkoholio, procentas HBSC tyrime dalyvaujančiose šalyse 2005–2006 mokslo metais

Duomenys standartizuoti pagal amžių. Šalys surašytos pagal rodiklio didėjimą.

niausiai pradedamas vartoti paauglystėje. Alkoholio vartojimas daugumos tyrėjų pripažįstamas vienu iš būdų įsilieti į suaugusiųjų gyvenimą (21). Tačiau toks rizikingas elgesys nėra neišvengiamas ir daugiausia gali būti paaiškinamas tradicijomis bei modeliuojamuoju suaugusiųjų elgsenos poveikiu (22).

Alkoholinių gėrimų vartojimas paaugliams yra pavojingesnis nei suaugusiems. Nemokėdami įvertinti rizikos, apsvaigę paaugliai dažniau patiria sveikatos problemų (23, 24). Moksliniai tyrimai patvirtino, kad kuo anksčiau pradedamas vartoti alkoholis, tuo didesnė rizika, kad atsiras priklausomybė nuo alkoholio (25, 26).

Tyrimo duomenys rodo, kad nuo 1994 iki 2006 m. alkoholinių gėrimų vartojimas padidėjo, tačiau ypatingas augimas nustatytas 15 metų amžiaus grupėje, kurioje alkoholinių gėrimų vartojimas padidėjo dukart. Per tą patį laikotarpį reguliariai alkoholinius gėrimus vartojančių mergaičių skaičius išaugo net 3,6 karto.

Tarptautinio ESPAD tyrimo stebėjimai parodė, kad alkoholinių gėrimų vartojimo dažnis Europoje didėjo netolygiai (27). Staigus augimas užfiksuotas 1995–1999 m., o kiek mažesnis ir 1999–2003 m. ESPAD tyrėjai pažymėjo, kad vėlesniu laikotarpiu Rytų Europos šalyse pastebėta žymesnių pokyčių nei kitose šalyse. Šie pokyčiai buvo būdingesni mergaitėms (27, 28).

Lietuvoje atlikta HBSC studija aptiko ir kitą svarbų dėsnį. Nustatyta, kad mergaičių alkoholinių gėrimų vartojimas beveik susilygino su berniukų. Tyrimo duomenimis, 2005–2006 m. Lietuvos mergaitės pagal alkoholinių gėrimų vartojimą buvo 36 vietoje tarp 37 tyrimą atliekančių šalių. Toje pačioje pozicijoje buvo ir Lietuvos berniukai. Palyginimui galima pastebėti, kad 1998 m. mergaitės buvo penktoje, o berniukai dvyliktoje vietoje tarp 29 tyrimą atlikusių šalių (31).

Daugelyje pasaulio šalių vaikinai alkoholinius gėrimus vartoja dažniau nei merginos (29, 30). Pastebėta, kad vaikinai, lyginant su merginomis, suvartoja didesnę alkoholinių gėrimų kiekį, o dėl agresyvios rinkodaros politikos ir vis jaunėjančio vartojančiųjų amžiaus vaikinų ir merginų alkoholinių gėrimų vartojimo įpročių skirtumai ženkliai sumažėjo daugelyje šalių (4). Mergaičių alkoholio vartojimo pokyčiai itin akivaizdūs Centrinėje ir Rytų Europoje, t. y. tuose regionuose, kuriuose vyko reikšmingi ekonominiai pokyčiai ir pradėta agresyvi alkoholio rinkodara (4, 12, 17, 18, 27).

Tyrimai rodo, kad kinta ne tik alkoholinių gėrimų vartojimo dažnis, bet ir vartojamų gėrimų rūšys. Pastaraisiais metais ypač išaugo vadinamųjų „alkopopsų“

vartojimas – jie tampa populiariausiais jaunimo gėrimais (31). Tokių gėrimų populiarumą tarp jaunimo patvirtina ir HBSC studija. Paaiškėjo, kad 15,3 proc. berniukų ir 17,5 proc. mergaičių alkoholinius kokteilius vartoja reguliariai (bent kartą per savaitę). Mūsų tyrimo duomenys sutampa su Statistikos departamento duomenimis, kuriuose sidras ir alkoholiniai kokteiliai nurodomi kaip pagrindiniai 15–24 metų merginų vartojami gėrimai (14).

Trumpai apie galimus šio tyrimo trūkumus. Vienas iš tyrimo trūkumų yra tai, kad duomenys apie alkoholinių gėrimų vartojimą buvo renkami anketinės apklausos būdu. Atlikta tyrimų, patvirtinančių, kad, pildydami anketas, kai kurie tiriamieji yra linkę nuslėpti tikruosius alkoholinių gėrimų vartojimo įpročius (32, 33). Norint to išvengti, atliekant tyrimą, buvo stengiamasi maksimaliai užtikrinti tiriamųjų anonimiškumą.

Šis tyrimas yra labai svarbus tuo, kad sudaro galimybę įvertinti vaikų alkoholinių gėrimų vartojimo paplitimą ir jo pokyčius. Šie duomenys yra reikšmingi diegiant Lietuvoje naujas alkoholio kontrolės priemones, kurios sumažintų nepilnamečių alkoholinių gėrimų vartojimą Lietuvoje.

Lietuvos sveikatos programoje bei Valstybės alkoholio kontrolės programoje buvo numatytas tikslas – iki 2010 metų sumažinti bendrąjį alkoholio suvartojimą 25 proc. (9, 34). Šias nuostatas turėjo įtvirtinti ir Alkoholio kontrolės įstatymas, kuriame buvo įvardyti pagrindiniai valstybės alkoholio kontrolės politikos principai, tarp kurių ir alkoholinių gėrimų prieinamumo mažinimas (35). Deja, statistiniai duomenys rodo, kad Lietuvoje kaip ir daugelyje Europos šalių bendrasis grynojo alkoholio kiekis, tenkantis vienam gyventojui, viršija 10 litrų per metus (4, 36). Tai tik patvirtina, kad deklaruojamos, bet realiai neįgyvendinamos priemonės negali duoti laukiamų rezultatų (37).

Daugelyje Europos šalių, ne išimtis ir Lietuva, alkoholio kontrolei didelės įtakos turi komercinės ir politinės struktūros (3, 37). Atlikta pakankamai mokslinių tyrimų, įrodžiusių, kad alkoholinių gėrimų reklama skatina ir vaikų, ir suaugusiųjų alkoholio vartojimą (38, 39). Tačiau, priimant įstatymų pataisas, į šiuos tyrimus neretai neatsižvelgiama.

Be abejo, egzistuoja nemažai kitų veiksnių, turinčių įtakos jaunimo alkoholio vartojimui. Nepakankamas ir nereguliarus vaikų sveikos gyvensenos ugdymas, netinkamas laisvalaikio organizavimas, nepakankamas užimtumas bei neįgyvendinti Valstybės alkoholio kontrolės programoje numatyti uždaviniai taip pat sąlygoja šios problemos didėjimą. Šiame straipsnyje pateikiami duomenys turėtų skatinti atsakingus

pareigūnus ir institucijas nedelsiant spręsti šią problemą ir, vykdant alkoholio kontrolę, taikyti tik mokslu pagrįstas priemones.

Išvados

1. Išgėrinėjimas ir svaiginimasis alkoholiu tarp Lietuvos moksleivių 1994–2006 m. žymiai išplito.

Ypač padidėjo silpnų alkoholinių gėrimų („alkopopsų“) vartojimas.

2. Alkoholinius gėrimus vartoja vis jaunesnio amžiaus vaikai.

3. Pastaraisiais metais Lietuvos moksleiviai, palyginus su bendraamžiais kitose šalyse, yra tarp dažniausiai piktnaudžiaujančių alkoholiniais gėrimais.

Trends in alcohol consumption among Lithuanian school-aged children in 1994–2006 and new challenges

Apolinaras Zaborskis, Nida Žemaitienė, Linas Šumskas, Vilius Grabauskas¹, Aurelijus Veryga¹, Robertas Petkevičius²

Institute for Biomedical Research, ¹Department of Preventive Medicine, Kaunas University of Medicine,

²WHO Liaison Office for Lithuania, Lithuania

Key words: children; adolescents; alcohol; drunkenness; binge drinking; prevalence.

Summary. Alcohol abuse is considered one of the most important risk-taking behaviors among young people in the world. This paper presents the results of the WHO collaborative cross-national study on Health Behavior in School-aged Children (HBSC) carried out in Lithuania and other European countries also in USA, Canada, and Israel in 1994, 1998, 2002, and 2006.

Objective. The aim of this study was to analyze features and trends in alcohol consumption among the samples of 11-, 13-, and 15-year-old adolescents (school-aged children) in Lithuania during 1994–2006.

Material and methods. Representative samples of 5428, 4513, 5645, and 5632 respondents aged 11, 13, and 15 years were included into school-based questionnaire surveys in 1994, 1998, 2002, and 2006, respectively. The standardized research methods were applied. The students have filled in the questionnaires anonymously in the classroom according to the methodology of international HBSC study. The students were asked about lifestyle habits, alcohol consumption, and episodes of drunkenness.

Results. The number of students who had been drunk two or more times has increased by 2.5 times (from 9.8% to 25.6%) during 1994–2006. A significant increase in alcohol consumption was observed among 15-year-old girls – the percentage of girls who have reported alcohol consumption almost approached the percentage of boys (50.3% and 56.8%, respectively; $P=0.006$). The reported mean age of the onset of first drinking had shifted by 2 years towards younger age during the period of 1994–2006. The comparison of data from 37 countries, participating in this cross-national study, revealed that the prevalence of alcohol consumption among Lithuanian school children is one of the highest (29.0% of boys and 22.1% of girls) and was in the second worst position on a rating scale when comparing with other 36 countries involved in HBSC study. The results suggest that increased use of light alcoholic beverages can cause an increase in the number of drinking teenagers. Ready-to-drink beverages (“alcopops”) at least once per week were used by 15.3% of boys and 17.5% of girls ($P=0.216$); beer – 16.9% of boys and 5.6% of girls ($P<0.001$).

Conclusions. A significant shift of the onset of drinking alcohol towards younger age was observed in Lithuania during 1994–2006. In recent years, Lithuanian students as compared to peers from other countries are among those who consume alcohol most frequently.

Correspondence to A. Zaborskis, Institute for Biomedical Research, Kaunas University of Medicine, Eivenių 4, 50009 Kaunas, Lithuania. E-mail: socped@kmu.lt

Literatūra

1. Klingemann H. Alcohol and its social consequences – the forgotten dimension. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2001.
2. Zador PL, Krawchuk SA, Voors RB. Alcohol-related relative risk of driver fatalities and driver improvement in fatal crashes in relation to driver age and gender: an update using 1996 data. *J Stud Alcohol* 2000;61:387-95.
3. Simpura J, Karlsson T, Leppänen K. European trends in drinking patterns and their socioeconomic background. In: Norstrom T, editor. *Alcohol in postwar Europe: consumption,*

- drinking patterns, consequences and policy responses in 15 European countries. Stockholm: National Institute of Public Health, European Commission; 2001. p. 83-114.
4. Anderson P, Baumberg B. Alcohol in Europe. Public health perspective. A report for the European Commission. London: Institute of Alcohol Studies; 2006.
 5. Framework for alcohol policy in the WHO European Region. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2006.
 6. Council recommendation of 5 June 2001 on the drinking of alcohol by young people, in particular children and adolescents (2001/458/EC). Official J Eur Communities 2001;(L161):38-41.
 7. European Charter on Alcohol. European Conference on Health, Society and Alcohol, Paris, France, 12–14 December 1995. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 1995.
 8. Health 21: the health for all policy framework for the WHO European Region. European Health for All Series No. 6, Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 1999.
 9. The Lithuanian Health Programme. Vilnius: Ministry of Health of the Republic of Lithuania; 1998.
 10. McKee M, Pomerleau J, Robertson A, Pudule I, Grinberga D, Kadziauskiene D, et al. Alcohol consumption in the Baltic Republics. J Epidemiol Community Health 2000;54:361-6.
 11. Šumskas L, Zaborskis A. Alcohol consumption in Lithuanian school-aged children during 1994–2002. Medicina (Kaunas) 2004;40:1117-23.
 12. Zaborskis A, Šumskas L, Maser M, Pudule I. Trends in drinking habits among adolescents in the Baltic countries over the period of transition: HBSC survey results, 1993–2002. BMC Public Health 2006;6:67.
 13. Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2007. (Annual report of the National Health Board, 2007.) Vilnius: Nacionalinė sveikatos taryba; 2008.
 14. 2005 m. Lietuvos gyventojų sveikatos tyrimo rezultatai. (Results of health survey of Lithuanian population in 2005.) Vilnius: Statistikos departamentas; 2005.
 15. Informacija apie alkoholio vartojimą ir padarinius. (Information on alcohol consumption and consequences.) Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės; 2006. [Cited 2008 June]. Available from: URL: <http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/?id=1160>
 16. King A, Wold B, Tudor-Smith C, Harel Y, editors. The health of youth: a cross-national survey. Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe; 1996. (WHO Regional Publications, European Series No. 69).
 17. Currie C, Roberts C, Morgan A, Smith R, Settertobulte W, Samdal O, et al, editors. Young people's health in context. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey. Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe; 2004. (Health Policy for Children and Adolescents, No. 4).
 18. Zaborskis A, Lenčiauskienė I. Health behavior among Lithuania's adolescents in context of European Union. Croat Med J 2006;47:335-43.
 19. Health Behaviour in School-Aged Children. A WHO Cross-National Survey (HBSC). Research protocol for the 1993–94 study. Hemil-Rapport, nr. 4. Bergen: University of Bergen; 1994.
 20. Currie C, Samdal O, Boyce W, Smith B, editors. Health Behaviour in School-aged Children: a WHO Cross-National Study. Research Protocol for the 2001/2002 Survey. Scotland: Child and Adolescent Health Research Unit, University of Edinburgh; 2001.
 21. Schulenberg JE, Maggs JL. A developmental perspective on alcohol use and heavy drinking during adolescence and the transition to young adulthood. J Stud Alcohol Suppl 2002;(14):54-70.
 22. Bjarnason T, Andersson B, Choquet M, Elekes Z, Morgan M, Rapinett G. Alcohol culture, family structure and adolescent alcohol use: multilevel modeling of frequency of heavy drinking among 15–16 year old students in 11 European countries. J Stud Alcohol 2003;64:200-8.
 23. Room R. Drinking and coming of age in a cross-cultural perspective. In: National Research Council and Institute of Medicine, Bonnie RJ, O'Connell ME, editors. Reducing underage drinking: a collective responsibility. Washington, DC: The National Academies Press; 2004. p. 678-98.
 24. Room R, Mäkelä K. Typologies of the cultural position of drinking. J Stud Alcohol 2000;61:475-83.
 25. DeWit DJ, Adlaf EM, Offord DR, Ogborne AC. Age at first alcohol use: a risk factor for the development of alcohol disorders. Am J Psychiatry 2000;157:745-50.
 26. York JL, Welte J, Hirsch J, Hoffman JH, Barnes G. Association of age at first drink with current alcohol drinking variables in a national general population sample. Alcohol Clin Exp Res 2004;28:1379-87.
 27. Hibell B, Andersson B, Bjarnasson T, Ahlström S, Balakireva O, Kokkevi A, et al, editors. The ESPAD Report 2003. Alcohol and other drug use among students in 35 European countries. Stockholm: the Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs, the Pompidou Group at the Council of Europe; 2004.
 28. Davidavičienė A. The Lithuanian school survey on alcohol and other drugs ESPAD 03. Country report: results. Vilnius: Ministry of Education; 2003.
 29. Jernigan D. Global status report: alcohol and young people. Geneva: World Health Organization; 2001.
 30. Settertobulte W, Jensen BB, Hurrelmann K. Drinking among young Europeans. Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe; 2001.
 31. Mosher JF, Johnsson D. Flavored alcoholic beverages: an international marketing campaign that targets youth. J Public Health Policy 2005;26:326-42.
 32. Bjarnason T, Adalbjarnardottir S. Anonymity and confidentiality in school surveys on alcohol, tobacco, and cannabis use. J Drug Issue 2000;30:335-43.
 33. Langenbucher J, Merrill J. The validity of self-reported cost events by substance abusers: limits, liabilities, and future directions. Eval Rev 2001;25:184-210.
 34. Valstybės alkoholio kontrolės programa. (The State Programme on Alcohol Control.) Valstybės žinios 1999;21:603.
 35. Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymas. (The Law of Republic of Lithuania on Alcohol Control.) Valstybės žinios 2004;47:1548.
 36. WHO statistics. Alcohol database. Geneva: World Health Organization; 2005. [Cited 2008 March]. Available from: URL: http://www3.who.int/whosis/menu.cfm?path=whosis_alcohol.alcohol_apc&language=english
 37. Petronytė G, Zaborskis A, Veryga A. Risk factors for alcohol use among youth and main aspects of prevention programs. Medicina (Kaunas) 2007;43:103-9.
 38. Hastings G, Anderson S, Cooke E, Gordon R. Alcohol marketing and young people's drinking: a review of the research. J Public Health Policy 2005;26:296-311.
 39. Casswell S, Maxwell A. Regulation of alcohol marketing: a global view. J Public Health Policy 2005;26:343-58.

Straipsnis gautas 2008 04 15, priimtas 2008 08 01
Received 15 April 2008, accepted 1 August 2008